

Ігор Гербут

ВИБОРЧІ СИСТЕМИ В АСПЕКТІ ІНТЕРЕСІВ ОПОЗИЦІЙНИХ ПАРТІЙ ТА РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТІ ПАРЛАМЕНТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню впливу різних типів виборчих систем на можливості опозиційних партій виграти вибори до Верховної Ради України. Було розглянуто виборчі правила в аспекті забезпечення репрезентації інтересів виборців в українському парламенті.

Ключові слова: виборча система, парламентські вибори, опозиційна партія, електорат.

Gerbut I. Electoral systems in the aspect of the interests of the opposition parties and the representation of the Parliament of Ukraine. *The article is devoted to the influence of different types of electoral systems on the ability of opposition parties to win the elections to the*

Verkhovna Rada of Ukraine. Election rules were considered in the aspect of ensuring the representation of the interests of the voters in the Ukrainian Parliament.

Key words: *electoral system, parliamentary elections, opposition party, electorate.*

Досвід сучасної України доводить, що зміна влади революційним шляхом може призвести до негативних наслідків – глибокої політичної та соціально-економічної кризи. Одним із шляхів уникнення суспільних потрясінь у будь-якій державі є забезпечення доступу до прийняття політичних рішень представників різних соціальних груп, зокрема, опозиційно налаштованих до влади. З огляду на це варто провести політологічний аналіз різних типів виборчих систем в аспекті їх впливу на шанси опозиційних політичних партій виграти парламентські вибори, а також з погляду забезпечення реалізації інтересів виборців.

Сучасні виборчі системи поділяються на мажоритарні, пропорційні та змішані. Кожен тип виборчої системи має свої недоліки та переваги, як з точки зору справедливого представництва інтересів електорату та впливу на стабільність політичної системи, так і в аспекті реалізації інтересів політичних сил, що борються за владу.

За мажоритарної системи можливі такі випадки:

- значна частина тих, хто голосував, не представлена в парламенті;
- партія (кандидат), що набрала (набрав) меншу кількість голосів, ніж конкурент, отримує більше місць у парламенті;
- лідер держави не представляє інтереси більшості виборців [1].

Для того, щоб забезпечити достатній рівень репрезентативності обраних осіб, у деяких країнах встановлюється необхідний кворум, дотримання якого є необхідною умовою визнання виборів дійсними. Цей кворум може мати дві форми: 1) мінімальна кількість голосів для кандидата-лідера у відношенні до кількості зареєстрованих виборців; 2) досягнення певного відсотка участі виборців.

У Франції, наприклад, на виборах членів Національних Зборів кандидата не визнають обраним у першому турі, якщо за нього проголосувало менше ніж 25 % зареєстрованих виборців. На парламентських виборах за кандидата, що претендує на перемогу, повинні віддати голоси не менше ніж 12,5% зареєстрованих

виборців та 10 % від поданих голосів. Для того, щоб відбулися парламентські вибори у Литві, необхідна участь 40% виборців. Участь у другому турі може бути обмежена двома кандидатами або двома списками, що здобули перемогу в першому турі, як, наприклад, у Португалії, Австрії, Польщі, Бразилії, Перу [2, с. 95].

В Україні парламентські вибори 1994 р. проходили за мажоритарною системою абсолютної більшості, причому, для перемоги кандидату необхідно було набрати не менше 50% голосів зареєстрованих виборців у першому турі. У разі, якщо кожен кандидат в окрузі не отримував зазначеної підтримки, двоє з них (найбільш рейтингових) проходили у другій тур. У другому турі також діяв принцип абсолютної більшості, однак можливість голосувати проти обох кандидатів призвела до того, що у 92 округах ніхто не зміг набрати більше половини голосів. Крім того, через занадто низьку явку, що згідно із дійсним на той час (від 18 листопада 1993 р.) Законом України «Про вибори народних депутатів» повинна була становити не менше 50 % від загальної кількості виборців, не вдалося обрати народних депутатів ще в 20 округах.

Унаслідок застосування двотурової системи абсолютної більшості з вимогою дотримання кворуму участі виборців у голосуванні та можливістю голосування «проти всіх» Верховна Рада України II скликання з самого початку своєї роботи не представляла інтереси виборців майже з однієї третини округів. Навіть після проведення повторних виборів не всі округи мали своїх представників у законодавчому органі [3, с. 97–98]. Притаманна мажоритарній системі «втрата» голосів, що були віддані за кандидатів, які не перемогли, та недосконалі виборчі правила негативно відобразилися на представницькій функції парламенту – інтереси значної частини виборців не були представлені.

Змішана виборча система також не сприяла політичним партіям отримати місця у Верховній Раді України, незважаючи на те, що їм було дозволено (нарівні з групами виборців, трудовими колективами і громадськими організаціями) висувати кандидатів у депутати. Внаслідок відсутності впливових і потужних партій лише 94 народні депутати були висунуті партіями або виборчими блоками: 61 – Комуністичною партією України, 22 – Народним Рухом України, 21 – Селянською партією України, 14 – Соціал-

лістичною партією України, 11 – Українською республіканською партією, по 5 – Партією праці і Конгресом українських націоналістів. Усього в законодавчий орган України потрапило 178 представників 15 партій, і цього було недостатньо для партійного структурування парламенту [4, с. 8–9].

Парламентські вибори до Верховної Ради України 1994 р. проходили в умовах становлення нової політичної системи та партійної системи зокрема, і опозицією на той час були політичні сили правого спрямування. Головними результатами цих виборів стала різка зміна значущості правої та лівої груп партій. Завдяки активній позиції правих сил здавалося (у першу чергу, їм самим), що вони репрезентують більшу частину населення України, а ліві – лише незначну маргінальну його частину. Після виборів стало зрозумілим, що ліві становлять серйозну політичну силу, а праві відчували слабкість своїх позицій. Передвиборча активність правої і лівої груп була майже однаковою (595 та 531 кандидат, відповідно), однак кінцеві результати у лівих були кращі – 55 депутатів від правих партій проти 120-ти лівих [5].

Можливо, пропорційна виборча система була б сприятливішою для опозиційних партій, однак значний вплив на результати виборів мали електоральні настрої, які на той час не були враховані політиками.

Мажоритарна система вважається «найбільш співзвучною з європейськими культурними традиціями». До її переваг належать:

- відносна легкість формування уряду та його більша стабільність, оскільки вибори, як правило, виграють потужні партії;
- наявність тісного зв'язку між виборцями та депутатами.

Дж. Сарторі вважає систему у два тури абсолютної більшості однією з найкращих виборчих систем, оскільки вона дозволяє виборцям переголосувати і тим самим сприяє виявленню «вторинних» мотивів, якими керуються виборці (особливо, якщо у другий тур не пройшов їхній кандидат). Крім того, за такої системи, на думку вченого, партії можуть домовлятися й обмінюватися округами, що змушує зменшувати свої ідеологічні відмінності і поводитися більш помірковано. Однак це можливо лише за французької системи, коли у другий тур виходить більше двох кандидатів [6, с. 107].

Отже, мажоритарна система приводить до зменшення представництва малих партій. Закон М. Дюверже стверджує, що мажоритарна система абсолютної більшості з голосуванням у один тур сприяє встановленню двопартійної системи. Однак суспільні протиріччя, які призводять до створення нових політичних партій, можуть гальмувати формування двопартійної системи. При цьому, як зазначає Г. Кокс, навіть за умов багатопартійної системи «стратегічне» голосування буде сприяти двопартійній системі: виборці зазвичай вважають, що їхні голоси будуть втрачені, якщо не віддати їх на користь потенційного переможця. Крім того, мажоритарна система відносної більшості в одномандатних округах за характером свого механізму не сприяє представленню маленьких партій на окружному рівні [7, с.35–36].

Необхідно зазначити, що в посткомуністичних країнах не завжди простежується визначена Дюверже залежність між партійною та виборчою системами. Наприклад, Р. Мозер дослідив, що закон Дюверже працює в Угорщині та Польщі, але не в Росії та Україні. Такі результати вчені пояснюють соціальною неоднорідністю та впливом президентства на партійну систему – сильні президенти значно зменшують стимули політичних партій боротися за контроль над парламентом чи урядом. Т. Кларк та Дж. Уїтрок зазначають, що за умови відсутності мотивації у партійних лідерів боротися за вплив на роботу законодавчого органу партії та незалежні депутати будуть намагатися зберегти своє місце та менше думати про перспективи стати частиною правлячої коаліції. Внаслідок цього співвідношення загальної кількості партій та парламентських партій мало залежить від типу виборчої системи [8].

Пропорційна виборча система передбачає розподіл місць у парламенті відповідно до частки голосів, яку політична партія (виборчий блок політичних партій) здобула на виборах, а тому вважається більш справедливою в аспекті волевиявлення виборців, ніж мажоритарна. Отже, за пропорційної системи кількість виборців, що отримує своїх представників у законодавчому органі, більша. Причому спостерігається й ширше представництво різних соціальних груп.

Партійні списки можуть бути закритими, коли виборці голосують виключно за загальний список і не мають можливості

впливати на розподіл мандатів між кандидатами (Ізраїль, Португалія, Іспанія тощо) і відкритими – виборці віддають голоси за конкретних кандидатів зі списку, що визначає порядок їх обрання (Чехія, Польща, Австрія, Фінляндія).

Голосування проходить у багатомандатних округах, причому високий рівень пропорційності результатів виборів забезпечується великими округами, що сприяє проходженню у парламент навіть маленьким партіям [9, с. 8–9].

Змішана виборча система поєднує в собі пропорційну та мажоритарну виборчі системи та застосовується в таких країнах, як ФРН, Австралія, Італія, у постсоціалістичних країнах, зокрема, в Україні.

Змішані виборчі системи можуть різнитися залежно від того, яким чином поєднані мажоритарна та пропорційна складові. Головна мета комбінування елементів мажоритарної та пропорційної виборчих систем полягає у поєднанні переваг кожної із них та нівелюванні їхніх недоліків. Оскільки змішані системи поєднують засновані на принципово різних засадах виборчі системи, європейська правова доктрина розглядає їх як інституційні аномалії, які не слід застосовувати в розвинених країнах. Однак необхідно зазначити, що за період останньої хвили демократизації змішані системи набули поширення.

Поєднують мажоритарну та пропорційну частини різними способами. Наприклад, у Фінляндії та Іспанії існують як одномандатні, так і багатомандатні округи. У посткомуністичних країнах практикується поєднання мажоритарної та пропорційної частин за принципом «паралельного змішування» [3, с. 76–78].

У вересні 1997 р. в Україні був прийнятий новий виборчий закон, що передбачав обрання народних депутатів за змішаною системою. Парламентські вибори 1998 р. проходили на основі незалежного застосування мажоритарної системи відносно більшості та пропорційної системи. Застосування в мажоритарній складовій принципу відносно більшості пояснюється тим, що мажоритарна система абсолютної більшості не виправдала себе в українських реаліях.

Нові правила довели свою ефективність: лише у 6 округах із 225-ти вибори були визнані такими, що не відбулися, через порушення, допущені під час голосування та підрахунку голосів.

Однак «втрата голосів» була суттєвою: у середньому за переможця в одномандатних округах голосувало менше 30 % виборців, тобто близько 70% голосів не вплинуло на кінцевий результат [3, с. 99–100].

Застосування пропорційної складової позитивно вплинуло на розвиток партійної системи. До Верховної Ради України III скликання потрапило 8 партій/блоків, які змогли подолати 4-відсотковий бар'єр. Крім того, в багатьох мажоритарних округах здобули перемогу кандидати від партій. Таким чином, в українському парламенті було створено 8 фракцій, а непартійні кандидати вибороли лише 140 мандатів [10, с.19–21].

Внаслідок парламентських виборів 1998 р. були стабільно представлені три ліві та одна права партії. «Тільки ліві партії утворили фракції винятково на партійній основі, інші – орієнтувалися на притягнення максимальної кількості депутатів за рахунок представників інших партій і позапартійних» [4, с. 10].

Якщо б у 1998 р. вибори проходили з 3-відсотковим виборчим бар'єром, то до законодавчого органу пройшли б ще й такі партії, як Народна аграрна партія України (набрала 3,68 % голосів), Партія «Реформи і порядок» (3,13% голосів), Виборчий блок партій «Трудова Україна» (Громадянський конгрес України, Українська партія справедливості) (3,06 % голосів). Через 4-відсотковий виборчий бар'єр було «втрачено» 25,75% голосів – така частка виборців підтримала 22 партії та виборчі блоки партій, що не пройшли у парламент [11].

Отже, за пропорційної (змішаної) системи на шанси недостатньо потужних партій виграти парламентські вибори має вплив прохідний бар'єр. Чим вищий рівень виборчого бар'єра, тим складніше малим партіям його подолати, а голоси виборців, що були віддані за непрохідні партії, втрачаються. Таким чином, загороджувальний бар'єр порушує як принцип рівності партій, так і принцип рівності *виборчого* права, рівність голосів *виборців*.

У Західній Європі під час проведення виборів на пропорційній й основі із застосуванням обмежувального бар'єра в середньому втрачається 6 % голосів, тобто лише кожен двадцятий виборець голосує за партію, яка не проходить у парламент. Одночасно у постсоціалістичних країнах, які застосовують пропорційну виборчу

систему, втрати становлять у середньому 17 %, тобто кожен п'ятий виборець виявляється не представленим у парламенті. Зазвичай за мажоритарної системи втрачається більше голосів, ніж за пропорційної, але значна фрагментованість політичної системи та високий рівень загороджувального бар'єра можуть спричинити суттєву втрату голосів. Так, у Туреччині на виборах у 2002 р. 10-відсотковий бар'єр подолали лише дві партії, а за інші партії, які не змогли пройти у парламент, було віддано 46% голосів [2, с. 66–67].

Застосування застережного бар'єра пояснюється необхідністю подолання мультипартійності політичного спектра, оскільки після краху тоталітарних режимів у посткомуністичних країнах, зокрема у Словаччині, Польщі, Україні, виникло безліч політичних партій, значна частина яких були і є політично пасивними. Однак провладні політичні сили, впевнені у своїх силах, можуть лобіювати підвищення рівня прохідного бар'єра, щоб зменшити шанси на перемогу опозиційних партій.

Зважаючи на значну «втрату» голосів на парламентських виборах 1998 р. як в одномандатних округах, так і у багатомандатному окрузі, можна дійти висновку, що Верховна Рада III скликання недостатньо представляла інтереси виборців.

Парламентські вибори 2002 р. проходили майже за такими самими правилами, як і попередні. Завдяки пропорційній частині змішаної виборчої системи партії ставали активними учасниками формування представницької влади. В українському парламенті було представлено 22 партії, 19 з яких виграли вибори в складі 3 блоків та 3 – самостійно. Усього виявили бажання змагатися за мандати 63 партії (42 у складі 12 блоків та 21 – самостійно). За умови застосування не 4-відсоткового, а 3-відсоткового прохідного бар'єра до Верховної Ради потрапив би ще виборчий блок політичних партій «Блок Наталії Вітренко». За партії та блоки, що програли вибори, було віддано 17,96% голосів виборців [12].

Результати виборів 2002 р. за мажоритарною складовою показали, що знову (як і в 1998 р.) близько двох третин голосів виборців були «втрачені». Це означає, що інтереси значної частина електорату не були представлені депутатами-мажоритарниками [3, с. 101].

Непарламентським партіям, зазвичай, мажоритарна складова є менш вигідною, ніж пропорційна. У грудні 2014 р. близько

десяти непарламентських опозиційних партій Грузії, де функціонує змішана система, об'єдналися з вимогою щодо вилучення з неї мажоритарного компонента. Така позиція представників опозиції пояснюється тим, що на парламентських виборах 2008 р. на той час правляча партія Національний рух здобула перемогу майже на всіх мажоритарних округах. І хоча за пропорційною складовою цю політичну силу підтримало лише 59 % виборців, завдяки мажоритарній частині представники Національного руху зайняли у законодавчому органі 79 % місць. На парламентських виборах 2012 р. кількість голосів, що були віддані за Грузинську мрію та Національний рух майже відповідала кількості виборців, що проголосували за представників цих партій на мажоритарних округах. Однак на місцевих виборах 2014 р. у представницький орган Тбілісі правляча партія Грузинська мрія здобула 75 % місць саме завдяки мажоритарній частині, оскільки за партійними списками партія отримала лише 46 % голосів [13].

Що стосується України, то мажоритарна складова також була дискредитована щодо чесних «правил гри», що є необхідною умовою для перемоги опозиційних партій. На парламентських виборах 2002 р., як зазначає Ю. Ключковський, в одномандатних округах стали поширеними такі негативні явища, як підкуп виборців та «адміністративний ресурс» (протиправне втручання органів влади та їх представників у виборчий процес). «За пропорційною складовою обиралися кандидати від політичних партій та їх блоків, за мажоритарною складовою переважну кількість місць отримали формально «незалежні» кандидати, які, по суті, були представниками так званої «партії влади» – неформальної спільноти прихильників консервації правлячого режиму» [3, с. 102–107].

Крім того, так само як і в Грузії, на цих виборах спостерігалася ситуація, коли підтримана Президентом політична сила (виборчий блок політичних партій «За єдину Україну») отримала більше мандатів завдяки перемозі за правилами мажоритарної частини – 35 мандатів було виграно за списками і 86 в одномандатних округах [14].

У 2006 р. вибори до українського законодавчого органу вперше проводилися за пропорційною системою із жорсткими

виборчими списками (як від партій, так і від виборчих блоків партій) із 3-відсотковим прохідним бар'єром. 18,22 % виборців проголосувало за партії, які не подолали цей бар'єр. Усього 79 політичних партій виявили бажання змагатися за депутатські мандати: 51 у складі 17 блоків та 28 – самостійно. З них парламентськими стало 11 партій: 8 у складі 2 блоків та 3 – самостійно [15].

Те, що політичні сили, що змагалися за мандати, мали доступ до ЗМІ, свідчило про демократичні зрушення в суспільстві. Однак проблема застосування «адміністративного ресурсу» залишилася, внаслідок чого з'явилися численні заяви про фальсифікації та вимоги щодо перерахунку голосів – насамперед від тих партій та блоків, що не подолали 3-відсотковий бар'єр [4, с.14].

Отже, хоча нові виборчі правила сприяли формуванню достатньо потужних партій, здатних суттєво впливати на політичні процеси, застосування «брудних технологій» перешкоджало опозиційним силам здобути більше місць у законодавчому органі. Незважаючи на це, опозиція виграла значну кількість мандатів (Блок Юлії Тимошенко – 129, Блок «Наша Україна» – 81) [15]. Що ж стосується «втрати» голосів виборців, то за пропорційної системи вона була значно меншою, ніж за мажоритарної. Отже, Верховна Рада України V скликання нарешті представляла інтереси переважної більшості тих, хто проголосував – близько 80%. Однак необхідно зазначити, що постраждало регіональне представництво – було порушено зв'язок між депутатом та його виборцями.

На позачергових виборах до Верховної Ради у 2007 р. було «втрачено», порівняно з попередніми парламентськими виборами, незначну частку голосів – 6,82% (за 3-відсоткового прохідного бар'єра). У змаганнях взяли участь 42 партії: 32 у складі 10 блоків та 10 – самостійно. У парламент пройшло 16 політичних партій (14 у складі 3 блоків та 2 – самостійно). Необхідно зазначити, що опозиція ще трохи більше зміцнила свої позиції у загальному вимірі: Блок Юлії Тимошенко отримав 156 мандатів, Блок «Наша Україна – Народна Самооборона» – 72 [16].

Напередодні парламентських виборів 2012 р. з ініціативи провладної фракції Партії Регіонів було змінено виборче законодавство, яким було встановлено змішану систему. У новому Законі

України «Про вибори народних депутатів» від 17 листопада 2011 р. було прописано, що політичним блокам забороняється брати участь у виборах. Крім того, було підвищено виборчий бар'єр з 3% до 5%. Ще до виборів експерти висловили думку, що все це зроблено для того, щоб перешкодити невеликим опозиційним партіям, рейтинги підтримки яких коливаються в межах 3%–5%, пройти у Парламент [17].

Ю. Ключковський, який був на той час народним депутатом України, висловив думку, що «запровадження на парламентських виборах п'ятивідсоткового прохідного бар'єра призведе до втрати половини голосів виборців, які розподілять між собою партії-переможці» [18]. Однак результати виборів показали, що «втрата» голосів не була значною (близько 6,5%), оскільки абсолютна більшість виборців підтримала п'ять партій. Усього було зареєстровано 21 партію, причому навіть та партія, яка посіла шосту позицію (Партія Наталії Королевської «Україна Вперед!») набрала значно менше ніж 3% голосів – 1,58% [19]. Звичайно, основна «втрата» голосів відбулася в одномандатних округах.

Необхідно звернути увагу на той факт, що інтереси щодо реформування виборчого законодавства в опозиційних партіях можуть не збігатися. Наприклад, потужним опозиційним партіям, як правило, парламентським, вигідне встановлення високого рівня прохідного бар'єра. Так, за Закон «Про вибори народних депутатів» (за яким проходили парламентські вибори 2012 р.) проголосувала й частина опозиції – 62 депутати від фракції «Блок Юлії Тимошенко–Батьківщина» і 36 депутатів Блоку «Наша Україна–Народна Самооборона», чим викликали обурення представників інших опозиційних політичних сил, зокрема О. Тягнибока, А. Гриценка, В. Кличка та ін. Хоча, у першу чергу, невдоволення було викликане не стільки рівнем прохідного бар'єра (як Політична партія «УДАР Віталія Кличка», так і політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода» мали достатній рівень підтримки), скільки іншими нормами, зокрема, новим порядком утворення виборчих комісій [20].

Нові виборчі правила, за якими проходили парламентські вибори 2012 р., в цілому завадили перемозі опозиційних сил. Заборона створення виборчих блоків була спрямована насамперед

проти Блоку Юлії Тимошенко, що на виборах 2007 р. здобув 156 мандатів. Внаслідок цих змін політична партія ВО «Батьківщина» (фактичний правонаступник блоку), виборола лише 99 мандатів разом з мажоритарниками. За пропорційної системи у партії був би значно кращий результат – 124 місця.

На парламентських виборах 2012 р. опозиційні сили отримали 177 мандатів, а за попереднім виборчим законодавством вони отримали б 241 мандат. Отже, внаслідок впровадження змішаної виборчої системи опозиційні партії ВО «Свобода», «УДАР» та ВО «Батьківщина» втратили 64 мандати. Комуністична партія України, яка не була опозиційна до партії влади, втратила, тим не менш, половину місць через новий закон «Про вибори народних депутатів» [21, с. 196–198].

Позачергові парламентські вибори 2014 р. також проходили за змішаною системою і з 5-відсотковим прохідним бар'єром. У багатомандатному загальнодержавному окрузі з 29 партій до Верховної Ради пройшло 6. Якщо на виборах 2012 р. збільшення загороджувального бар'єра з 3 % до 5 % не вплинуло на кількість партій-переможців, то на позачергових парламентських виборах ситуація склалася зовсім інша. Якщо б партіям довелося долати лише 3-відсотковий прохідний бар'єр, то парламентськими партіями стали б ще чотири – політична партія ВО «Свобода», Комуністична партія України, Партія Сергія Тігіпка «Сильна Україна» та Політична партія «Громадянська позиція» (Анатолій Гриценко). Таким чином, багато виборців проголосували за партії, які не пройшли до Верховної Ради – 22,5%. Із 198 депутатів, що обиралися в одномандатних округах, 103 були висунуті партіями, з яких 87 – «партією Президента» та «партією Прем'єр-міністра» [22].

Усі виборчі системи призначені забезпечити участь громадян у політичному житті країни. Однак між мажоритарною та пропорційною системою існує принципова різниця: якщо перша спрямована на створення ефективного уряду, то друга – на врахування різних суспільних інтересів. Якість представницької демократії безпосередньо пов'язана із можливістю доступу представників різних соціальних груп до ухвалення політичних рішень. Пропорційна система має тенденцію до більш точного представництва різних політичних сил. Враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід,

можна дійти висновку, що для переважної більшості опозиційних партій в Україні вигідною є пропорційна виборча система. Однак надмірна фрагментація законодавчого органу буде негативно впливати на ефективність його роботи. Для забезпечення стабільної більшості у парламентах застосовується прохідний бар'єр, рівень якого необхідно обирати з певною обережністю. Зважаючи на велику кількість партій, що беруть участь у виборах до Верховної Ради України, для створення ефективної більшості доцільно було б застосовувати достатньо високий прохідний бар'єр, який дозволив би пройти лише потужним партіям. Однак при цьому сама сутність пропорційного представництва буде спотворена. Таким чином, в українських реаліях, на нашу думку, 3-відсотковий виборчий бар'єр убезпечить як від значної втрати голосів, так і від глибокої фрагментації парламенту.

Необхідно зазначити, що «закриті списки» зумовлюють втрату зв'язку між депутатом та його виборцями, тобто нівелюється як регіональне представництво, так і право виборця давати оцінку особистим якостям кандидатів. Пропорційна система з відкритими списками дозволяє виборцям більшою мірою впливати на формування депутатського корпусу – голосувати не лише за партію, а й змінювати розташування кандидатів у списку. Тому необхідно проводити реформування виборчого законодавства, враховуючи, зокрема, інтереси опозиційних партій та виборців, що буде сприяти забезпеченню стабільності політичної системи України.

---

1. Хан Е. А. Избирательная система как элемент электоральной инженерии [Электронный ресурс] / Е. А. Хан. – Режим доступа: www.academia.edu/4139333

2. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської комісії, ПАРС, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи / за ред. Ю. Ключковського. – К. : ЛОГОС, 2009. – 500 с.

3. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство / Ю. Б. Ключковський. – К. : Час Друку, 2011. – 132 с.

4. Бевз Т. Трансформація виборчої системи в умовах української політичної дійсності / Т. Бевз // Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2010. – № 6 (50). – С. 6–17.

5. Білецький М. Політичні партії у взаємодії зі структурами влади / М. Білецький, М. Погребинський // Становлення владних структур в Україні (1991–1996), 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.analitik.org.ua/publications/joint/3dd12dea/3dd13f15/>

6. Кынев А. В. Партии и выборы в современной России: Эволюция и революция / А. В. Кынев, А. Е. Любарев. – М.: Фонд «Либеральная миссия»; Новое литературное обозрение, 2011. – 729 с.

7. Кокс Г. В. Ціна голосу. Стратегічна координація у виборчих системах світу / Г.В. Кокс. – О. : Бахва, 2003. – 454 с.

8. Terry D. Presidentialism and the Effect of Electoral Law in Postcommunist Systems Regime Type Matters / D. Terry, J. Wittrock // Comparative Political Studies, 2005. – №2 (Vol. 38) – P. 171–188.

9. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення: Аналітична доповідь / за заг. ред. О. А. Фісуна. – К.: НІСД, 2007. – 120 с.

10. Українська багатопартійність: політичні партії, виборчі блоки, лідери (кінець 1980-х – початок 2012 рр.). Енциклопедичний довідник / За ред. М. Кармазіної. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 588 с.

11. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) / Вибори народних депутатів, 29.03.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>

12. Підсумки голосування по партіях (виборчих блоках партій) / Вибори народних депутатів, 31.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

13. Непарламентская оппозиция требует упразднения мажоритарной избирательной системы, 8.12.2014 / Civil. Ge [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=26699>

14. Підсумки голосування / Вибори народних депутатів, 31.03.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=400&rejim=0>

15. Партії та виборчі блоки партій у виборчому процесі / Вибори народних депутатів, 26.03.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001>

16. Відомості про підрахунки голосів виборців / Позачергові вибори народних депутатів України, 30.09.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

17. Виборча реформа очима громадськості (жовтень–листопад 2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/107091?download=true>

18. Новий законопроект про вибори: 5% прохідний бар'єр і без варіанта «проти всіх», 27.05.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/noviy-zakonoproekt-pro-vibori-5-prohidniy-bar-yer-i-bez-variantu-proti-vsikh.html>

19. Вибори народних депутатів України 2012 / ЦВК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp300?PT001F01=900>

20. Тягнибок пригрозив опозиції вийти з Комітету опору диктатурі, 18.11.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/35658>

21. Висоцький О. Легітимаційні технології політичних сил в Україні та їх результативність у здобутті підтримки суспільства на парламентських виборах 2012 р / О. Висоцький // Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. – С. 194–209.

22. Позачергові вибори народних депутатів України 2014 / ЦВК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp501?PT001F01=910>